

MACRO-ECONOMISCHE IMPACT VAN DE UITBRAAK VAN HET CORONAVIRUS: RECESSIE, HERSTEL EN BLIJVENDE SCHADE

DOOR | **ARTHUR JACOBS**

Medewerker Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg; Masterstudent Economics UGent

1. INLEIDING

De mondiale gezondheidscrisis voortgebracht door de uitbraak van het SARS-CoV-2-virus heeft, samen met de sanitaire beschermingsmaatregelen die overheden wereldwijd namen, erg aanzienlijke macro-economische effecten teweeggebracht. Er bestaat consensus omtrent het bestaan van een grote weerslag op nagenoeg alle macro-economische variabelen, maar prognoses blijven erg onzeker en sterk afhankelijk van het aangenomen scenario, wat de toekomstige verspreiding van het virus en het ontwikkelen van een vaccin betreft. In dit artikel worden de economische impact van de COVID-19-crisis tot dusver en de verwachtingen omtrent toekomstig herstel uiteengezet. Ook de voornaamste arbeidsmarktevoluties worden in dit verband aangehaald. De Belgische ontwikkelingen worden sterk internationaal gekaderd, gezien het uitgesproken mondiale karakter van de crisis en de hoge mate van inbedding in de wereldeconomie die België kenmerkt. Tot slot kijken we naar de interactie van de macro-economische gevolgen van de coronacrisis met vraagstukken die ook reeds voorafgaand aan de recente crisis optraden, met name de overheidsfinanciën, de ongelijkheid tussen verschillende inkomensklassen en onderwijsniveaus, de vergrijzingskosten en de genderongelijkheid. Gezien de uitzonderlijk grote impact van de pandemie op erg diverse facetten van de economische ruimte, beoogt dit artikel allerm minst een exhaustieve behandeling van de macro-economische gevolgen van de crisis. Slechts de hoofdlijnen worden uiteengezet in wat volgt.

2. HISTORISCH STERKE TERUGVAL IN ECONOMISCHE ACTIVITEIT

2.1. INTERNATIONALE OMGEVING

De uitbraak van het coronavirus en de drastische gezondheidsmaatregelen, noodzakelijk voor het vrijwaren van de volksgezondheid, veroorzaakten een ongeziene daling in economische activiteit vanaf maart 2020. Schattingen van Eurostat geven aan dat het seizoengezuiverde, reële bruto binnenlands product (bbp) in het eerste kwartaal van 2020 met 3,6% afnam in de Eurozone en met 3,2% in de Europese Unie (EU), telkens ten opzichte van het laatste kwartaal van 2019. Deze cijfers schetsen een enigszins positiever beeld dan de *flash estimates*¹ die Eurostat op 15 mei publiceerde, maar het betreft nog steeds de scherpste dalingen sinds het begin van de tijdreeksen

(1) (Voorlopige) actuele schattingen.

in 1995. De terugval in economische activiteit was dus ook in het eerste kwartaal reeds scherp, hoewel de meeste EU-lidstaten pas vanaf half maart in *lockdown* gingen. De afname in economische bedrijvigheid vertoonde een sterke heterogeniteit over sectoren heen. Zo werd bijvoorbeeld de industrie ongemeen hard getroffen door de recessie. Data van Eurostat tonen dat seizoengezuiverde industriële productie in de Eurozone in april 2020 afnam met 17,1% ten opzichte van maart 2020 (afname van 17,3% in de EU). Ter vergelijking: tijdens de financiële crisis van 2008-2009 was de hoogste maandelijkse afname in de industriële productie van een grootteorde van 3 tot 4%.

De voornaamste negatieve effecten van contactbeperkende maatregelen op de economische activiteit in de EU volgden echter slechts in het tweede kwartaal van 2020: *flash estimates* van Eurostat geven aan dat het bbp van de Eurozone in het tweede kwartaal met 12,1% kromp en het bbp van de EU met 11,9% (telkens ten opzichte van het eerste kwartaal van 2020). Deze schattingen zijn licht beter dan de economische krimp waarvan de Europese Commissie initieel uitging, zijnde een negatieve groei van 13,5% ten opzichte van het eerste kwartaal van 2020.

De Commissie gaat uit van een heropleving van economische activiteit in de tweede helft van het jaar en er zijn indicaties dat de geleidelijke versoepeling van restrictieve gezondheidsmaatregelen in mei reeds een stimulans vormde voor een gedeeltelijk economisch herstel. Gegevens van Eurostat tonen dat de industriële productie – vaak beschouwd als een *leading indicator* voor het bbp – in mei toenam met 12,4% in de Eurozone en met 11,4% in de EU, telkens ten opzichte van april. Ook provisionele cijfers over de industriële productie in juni wijzen op een voorzichtig hernemen van activiteit. Voor het gehele jaar 2020 gaat de Commissie uit van een afname van 8,7% in de Eurozone en 8,3% in de EU, wat een neerwaartse herziening is van de voorspellingen in de *Spring Forecast* van de Commissie. Ook de verwachtingen, wat economische groei in 2021 betreft, werden neerwaarts bijgesteld met een groei van 6,1% in de Eurozone en 5,8% in de EU. In deze prognose wordt bovendien uitgegaan van een afwezigheid van een aanzienlijke tweede golf van infecties en een geloofwaardig, doelgericht fiscaal en monetair beleid dat een heropleving van economische activiteit faciliteert.

Op mondiaal vlak voorspelt het Internationaal Monetair Fonds (IMF) voor 2020 in het geheel een negatieve economische groei van -4,9% en een meer geleidelijk economisch herstel dan in zijn initiële prognoses. De voorspellingen blijven bovendien onderhevig aan een neerwaarts risico zolang er geen vaccin is tegen COVID-19 en er verslechtingen in de gezondheidssituatie dreigen. Het IMF geeft eveneens aan dat consumptie sterker dan verwacht is teruggevallen, wat een scherpere daling in de economische bedrijvigheid induceert, in vergelijking met een scenario waarin enkel de productieketens verstoord zijn door de gezondheidsrestricties. Recessies kunnen getemperd worden wanneer consumenten *ontsparen* met het oog op het aanhouden van een zeker consumptiepeil, zogenaamd *consumption smoothing*. Het IMF vreest dus een afwezigheid van *consumption smoothing* en dit wordt bevestigd voor de Eurozone door Eurostat-data: de spaarquote – de fractie van het beschikbare inkomen die gespaard wordt – neemt toe tot haar hoogste peil sinds het begin van de tijdreeksen in 1999 met 16,9%. Eurostat-data voor de EU tonen dat deze toename

het resultaat is van enerzijds een stijging van het beschikbare inkomen van gezinnen en anderzijds een daling in de consumptie. Een dergelijke exogene afname van de consumptie kan verschillende verklaringen hebben. Bénassy-Quéré et al. (2020) brengen *social distancing* en de *lockdown* bijvoorbeeld in verband met een daling van de sociale consumptie: de maatregelen tegen de verspreiding van het virus leiden er indirect toe dat producten die dikwijls in groepsverband worden geconsumeerd met een beperktere vraag worden geconfronteerd. Anderzijds ligt ook een daling van het consumentenvertrouwen allicht aan de bron: *flash estimates* van de Europese Commissie tonen een historisch sterke afname in de indicator voor het consumentenvertrouwen in de Eurozone voor de maand april. Ook de indicator van de Nationale Bank van België (NBB) voor het Belgische consumentenvertrouwen daalde scherp in april. De daling in de consumptiemogelijkheden door de gezondheidsmaatregelen en de afname in het consumentenvertrouwen lijken dus een vraagschok teweeggebracht te hebben, die de effecten van de verstoring van de productieketen verergert. Het resultaat is dat de wereldeconomie in de eerste helft van 2020 getroffen werd door een recessie van ongeziene proportie.

2.2. BELGIË

Voor België gingen de NBB en het Federaal Planbureau initieel uit van een krimp van het reële bbp in 2020 met 8% en een groei in 2021 met 8,6%, wat een nagenoeg volledig economisch herstel impliceert. De Europese Commissie rekent in haar recentere *Summer Forecast* ondertussen op een afname in het Belgische reële bbp van 8,75% en slechts een partieel herstel in 2021 met een positieve groei van 6,5%. Ook het Federaal Planbureau komt in recente ramingen uit op een sterkere terugval in 2020 en een zwakker herstel in 2021 ten opzichte van haar initiële schatting. De economische activiteit wordt wel verwacht beter te presteren dan Eurozone- en EU-gemiddelden in beide jaren. Ramingen voor België zijn – net als prognoses voor de internationale omgeving – uiteraard onderhevig aan een verhoogde onzekerheid: wanneer heropflakkingen van het virus opnieuw beperkingen op de economische activiteit noodzakelijk maken, zal dat een sterke neerwaartse invloed hebben op het bbp.

Hoewel slechts een beperkt deel van het eerste kwartaal in België onderworpen was aan restrictieve gezondheidsmaatregelen, nam het bbp af met 3,5% ten opzichte van het laatste kwartaal van 2019. Deze afname is nagenoeg identiek aan het Eurozone-gemiddelde. De NBB ging uit van een erg sterke krimp van 16% in het tweede kwartaal ten opzichte van het eerste kwartaal van 2020, maar het voor seizoen- en kalenderinvloeden gezuiverde bbp daalde in het tweede kwartaal uiteindelijk slechts met 12,1% (wederom erg in de lijn met het gemiddelde van de Eurozone). Ook voor België is er, naast verstoringen aan de aanbodzijde, sprake van een terugval in de consumptie: de seizoengezuiverde spaarquote van gezinnen nam heel sterk toe in het eerste kwartaal van 2020 en bereikte volgens Eurostat-data een historisch hoge 19,1%. Enkel in het vierde kwartaal van 2008 en het eerste kwartaal van 2009 was deze indicator hoger (respectievelijk 19,9% en 20,1%). In het tweede kwartaal vielen belangrijke componenten van de binnenlandse vraag nog verder terug: de consumptieve bestedingen van huishoudens namen af met 12,7% en de bedrijfsinvesteringen liepen met 19,9% terug (telkens ten opzichte van het vorige kwartaal). Voor een land als

België, dat sterk ingebed is in internationale productie- en transportketens – de totale internationale handel als percentage van het bbp bedroeg volgens data van de Wereldbank in 2018 165,32% – betekende het sluiten van nationale grenzen een bijkomstige terugval in de totale vraag naar binnenlandse productie. Bovendien daalde de vraag bij de voornaamste handelspartners van België: de NBB rapporteerde in april 2020 een aanzienlijke afname in de PMI-index² voor de nijverheid – die het vertrouwen van inkoopmanagers inschat op basis van enquêtedata – voor Duitsland, Frankrijk en Nederland. Wegens de sterkere afname in de import was de bijdrage van de netto-export aan de bbp-groei in het eerste kwartaal desalniettemin positief en deze bijdrage wordt verwacht neutraal te zijn voor het tweede kwartaal.

De NBB verwacht dat de Belgische economie zich in de tweede jaarhelft van 2020 zal herstellen, maar de heropleving blijft in haar prognoses ook in de volgende jaren gradueel en onvolledig. De trage toename in exportmogelijkheden voor België – die pas in 2022 verwacht worden terug te keren naar het niveau van eind 2019 – en de langzame versterking van de binnenlandse vraag dragen bij tot de geleidelijkheid van het herstel. Het onvolledige karakter van het herstel kan worden toegeschreven aan de permanente schade die de Belgische economie oploopt ten gevolge van de faillissementen van intrinsiek rendabele ondernemingen: de enquêtes van de Economic Risk Management Group (ERMG) tonen vooral in de horeca- en kunstensector zeer hoge faillissementsrisico's. Saez en Zucman argumenteren dat een liquidationistische visie – die stelt dat faillissementen nu wenselijk zijn wegens hun heroriëntering van productiefactoren van minder naar meer productieve ondernemingen – onzinnig is aangezien de coronacrisis ook intrinsiek rendabele ondernemingen sterk treft. Ook Baert et al. (2020) stellen dat de faillissementen van wezenlijk productieve ondernemingen en de toename in de langdurige werkloosheid de voornaamste kanalen zijn die ervoor kunnen zorgen dat de tijdelijke economische recessie ook negatieve gevolgen heeft op lange termijn.

Voorlopig lijkt de ernstigste economische schok in België echter achter de rug en er is sprake van een zekere mate van herstel vanaf juni 2020. Het omzetverlies van ondernemingen, geaggregeerd over alle sectoren, lijkt haar dieptepunt bereikt te hebben in april 2020 en was eind juni reeds met de helft verminderd volgens data van de NBB. De Europese Commissie geeft aan dat elke vorm van economisch herstel in de tweede jaarhelft hoe dan ook vereist dat een tweede golf van infecties wordt vermeden. Hoewel het aantal geregistreerde coronabesmettingen vanaf eind juli weer toenam in België, koos de overheid voor gezondheidsmaatregelen die de economische bedrijvigheid grotendeels vrijwaren. Wanneer het aanhouden van versoepelde en minder restrictieve gezondheidsmaatregelen mogelijk blijft en ondernemingsactiviteiten verder normaliseren, is vooral de mate waarin de geaggregeerde vraag naar binnenlandse productie toeneemt, bepalend voor het tempo van macro-economisch herstel, zo stelt de NBB. Cijfers van Eurostat tonen dat de Belgische bouwsector zich in mei en juni alvast sterk herstelde en de productie in juni 2020 was slechts 1,6% lager dan in juni 2019. De NBB geeft ook aan dat het consumentenvertrouwen zich sterk herstelde in mei en vooral in juni 2020, maar de afname in juli en augustus 2020 maakten het

(2) Purchasing Managers Index (de inkoopmanagersindex).

eerdere herstel ongedaan. Voorlopige cijfers van de NBB voor de Belgische in- en uitvoer in juni 2020 wijzen op een zekere heropleving. Het blijft nog erg vroeg om de snelheid van het macro-economische herstel van België te kunnen evalueren.

2.3. ECONOMISCHE IMPACT VAN VERSCHILLENDE CORONAMAATREGELEN

Omwille van hun simultaneïteit is het moeilijk om de economische effecten van de gezondheidsmaatregelen te onderscheiden van de impact van de infectiegolf zelf. Angelini et al. (2020) simuleren in het kader van de Working Paper Series van de Europese Centrale Bank de effecten van verschillende sanitaire beschermingsmaatregelen op de evolutie van economische activiteit doorheen de tijd. Hun simulatie construeert een interessante *counterfactual* die aangeeft wat de economische gevolgen zouden geweest zijn van verschillende gezondheidsmaatregelen. Het dient te worden beklemtoond dat een louter economische analyse van gezondheidsbeleid noodzakelijkerwijs onvolledig is, het beschermen van de volksgezondheid is prioritair in een sanitaire crisissituatie. Wat volgt, moet dan ook slechts beschouwd worden als een theoretische afzondering van het macro-economische luik. Het is niet mogelijk om op basis hiervan te besluiten welk gezondheidsbeleid aangewezen is en het mag niet op die manier worden geïnterpreteerd.

In een *laissez faire*-scenario zonder gezondheidsmaatregelen zijn de economische kosten op korte termijn relatief beperkt: de afname in investeringen en tewerkstelling zijn zeven keer minder groot dan in een scenario van een initieel volledige lockdown. Het virus eist in het geval van afwezigheid van gezondheidsmaatregelen echter zes keer meer mensenlevens en dit impliceert – naast de onmeetbare kost van het verlies aan mensenlevens – bovendien een permanente afname in de arbeidspopulatie en het potentiële outputniveau. Economisch herstel is dan ook onvolledig op lange termijn. Uitgaande van een initiële volledige lockdown onderscheiden de auteurs verschillende mogelijke exitstrategieën. Een *targeted lockdown* lijkt een veelbelovende aanpak om de tijdelijkheid van de terugval in economische activiteit te waarborgen en leunt het dichtst aan bij het scenario van ‘V-vormig herstel’, waarin de economische bedrijvigheid na een tijdelijke schok haar originele groeipad nagenoeg integraal herneemt. Met een dergelijke aanpak beoogt de overheid geïnfecteerde burgers te identificeren en af te zonderen in quarantaine. Zelfs wanneer de *testing en tracing* op imperfecte wijze verloopt – slechts 30% van de geïnfecteerden wordt opgespoord –, blijft dit scenario optimaal vanuit macro-economisch perspectief. De auteurs waarschuwen voor het aanhouden van een algemene, ongedifferentieerde lockdown na het opvangen van de initiële besmettingsgolf: in een dergelijk scenario dreigt een L-vormig herstel van de economie waarbij ook op het einde van de driejarige simulatieperiode het reële bbp 10% lager is dan voor de pandemie. Een te plotsklapse versoepeling van de initiële lockdown eist dan weer meer mensenlevens. Een exitstrategie waarvan contact tracing en selectieve quarantaine de hoekstenen zijn, lijkt dus – althans op louter economisch vlak – te verkiezen boven alternatieven. Ook in dat simulatiescenario blijken relancemaatregelen vanwege de overheid echter cruciaal om een herstel van de investeringen en de consumptie te bespoedigen. Het activeren van de algemene ontsnappingsclausule in het stabiliteits- en groeipact, dat overheden in de Economische en Monetaire Unie (EMU) aan begrotingsregels onderwerpt, was in ieder geval een noodzakelijke stap om relance-initiatieven in de Eurozone mogelijk te maken.

Een effectieve bestrijding van het virus en meer klassieke vormen van economisch crisisbeleid moeten dus gecombineerd worden vanuit een economisch perspectief dat herstel beoogt te bespoedigen en permanente schade probeert te vermijden.

Chetty et al. (2020) benadrukken nog sterker de complementariteit van relancebeleid en bestrijding van het virus. De auteurs stellen op basis van een *real time dataset*, die economische activiteit in de VS op granulair niveau monitort, dat “*traditionele macro-economische instrumenten ter bestrijding van een recessie – de stimulering van de geaggregeerde vraag en het verschaffen van liquiditeit aan ondernemingen – mogelijk een verminderd vermogen hebben om werkgelegenheid te herstellen zolang consumptie-uitgaven beperkt zijn door gezondheidsrisico’s*”. Hun analyse wijst bovendien uit dat consumptie vooral negatief beïnvloed wordt door de dreiging van het virus en niet door de gezondheidsrestricties van de overheid: het risico op besmetting doet het consumentenvertrouwen afnemen en confronteert ondernemingen in de zwaarst getroffen sectoren met afzetproblemen. De studie is consistent met het gebrekkige herstel van het Belgische consumentenvertrouwen en de bevinding van de NBB dat de omzet van ondernemingen op 18 augustus 2020 nog steeds 13% lager werd ingeschat dan in normale tijden, hoewel bestaande beschermingsmaatregelen allicht nauwelijks nog beperkend werkten op dat moment. Chetty et al. (2020) suggereren dan ook dat de bestrijding van het virus een onontbeerlijk element is van effectief relancebeleid.

3. IMPACT OP DE ARBEIDSMARKT

3.1. STAND VAN ZAKEN

De mondiale, macro-economische crisis heeft eveneens ernstige repercussies voor de werkgelegenheid. De Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) stelt dat het aantal gepresteerde uren in het eerste kwartaal van 2020 wereldwijd met 5,4% afnam – het equivalent van 155 miljoen voltijdse jobs – en voorspelt een nog scherpere krimp in de werkzaamheid in het tweede kwartaal, waarin het equivalent van 400 miljoen voltijdse jobs verloren zou gaan. De afname in het aantal gepresteerde uren is een betere indicator op mondiaal vlak dan de evolutie van de werkloosheid of de inactiviteit, gezien het grote aantal landen dat via zogenaamde *short-time work schemes* een massale afname in de officiële werkzaamheid hebben vermeden. De IAO prijst dergelijke initiatieven aangezien ze de “*connectie van werknemers met hun huidige jobs bewaren en op die manier het risico op een verstoring van hun arbeidsmarkttraject op middellange termijn reduceren*”. Balleer et al. (2016) concluderen dat de Duitse Kurzarbeit tijdens de crisis van 2008 veel jobs wist te redden door te fungeren als sterke automatische stabilisator: het inkomensverlies van gezinnen wordt gecompenseerd en de terugval in de vraag wordt beperkter, wat de recessie tempert. Ook Hijzen en Martin (2013) concluderen op basis van de ervaringen van 23 landen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) die tijdens de financiële crisis gebruik maakten van *short-time work schemes* dat de bruto-impact op het aantal jobs dat gered wordt in ieder kwartaal sterk positief is. Volgens de Europese Commissie is dit de voornaamste reden waarom de toename in de werkloosheid in de EU zo beperkt was – een toename van 0,2 procentpunt in april in zowel de Eurozone als de EU in vergelijking met maart –, ondanks de sterke afname in economische activiteit. De EU

steunt *short-time work schemes* in lidstaten ook financieel via het SURE-initiatief met 100 miljard EUR in leningen (waarvan 7.766.380.000 EUR is toegezegd aan België).

Ook België wist een sterke instroom in de reguliere werkloosheid op korte termijn te vermijden door de toegang tot de tijdelijke werkloosheid te versoepelen vanaf de eerste maatregelen die beperkingen oplegden aan het economische leven. Uit Coenen et al. (2020) blijkt dat het aantal tijdelijke werklozen in België erg fors toenam vanaf het einde van maart en dat werkgevers bijgevolg uitgebreid gebruik maakten van het stelsel. Er zijn, naast het gebruik van de tijdelijke werkloosheid, ook andere factoren die verklaren waarom de enorme afname in economische activiteit niet gepaard ging met een evenredig sterke toename in de werkloosheid. Het crisisoverbruggingsrecht voor zelfstandigen, het flexibel inzetten van ouderschapsverlof en werkduurvermindering vingen de daling in het aantal gepresteerde uren op zonder dat de werkloosheid sterk toenam. Ook de massale opname van telewerk – volgens de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid bedroeg het aandeel van telewerk in het totale personeelsbestand half april 37% – hielp om werkzaamheid te combineren met het naleven van de gezondheidsmaatregelen. Het resultaat is dat cijfers van de NBB tonen dat de werkgelegenheid in België in het eerste kwartaal afnam met 0,3% en het tweede kwartaal met 0,8% (telkens ten opzichte van het voorgaande kwartaal). Ook de Belgische werkloosheid evolueert voorlopig relatief gunstig, gezien de omstandigheden: volgens de *Enquête naar de Arbeidskrachten* (Statbel) daalde de Belgische werkloosheid zelfs in maart en april en – hoewel ze vervolgens toenam in mei en juni – bleef de werkloosheidsgraad steeds lager dan in dezelfde maand in 2019. Administratieve werkloosheidsindicatoren zoals het aantal niet-werkende werkzoekenden evolueerden iets minder gunstig in dezelfde periode. Een verdere toename lijkt waarschijnlijk wanneer niet alle tijdelijke werklozen opnieuw kunnen geabsorbeerd worden door de arbeidsmarkt.

3.2. TOEKOMSTIGE EVOLUTIE

Ook prognoses over arbeidsmarktprestaties blijven erg afhankelijk van de beleidsrespons en de ontwikkeling van het aantal besmettingen. De OESO voorspelde voor België een toename in de werkloosheid van 5,4% in 2019 tot 7,5% in 2020 en vervolgens een daling van de werkloosheidsgraad in 2021 tot 6,5%, maar deze prognose ging uit van een scenario zonder tweede infectiegolf waarin het reproductiegetal van het virus onder 1 zou blijven. De NBB is pessimistischer in haar prognose en voorziet dat naarmate de tijdelijke beschermingsmaatregelen ten einde lopen, de werkloosheidsgraad fors zal toenemen. Pas vanaf de tweede helft van 2021 zou de Belgische arbeidsmarkt zich herstellen. De NBB vreest bovendien dat levensvatbare ondernemingen failliet gegaan zijn tijdens de lockdown en de werkloosheid structureel zal verslechteren ten opzichte van het pre-crisisniveau.

Benassy-Quérel et al. (2020) stellen eveneens dat er een risico bestaat dat de werkgelegenheid zich onvolledig zal herstellen na het einde van de gezondheidscrisis. De tijdelijke werkloosheid is dan wel een uitstekend regime om werknemer-werkgeverrelaties te vrijwaren en de werkzaamheid kan op die manier sneller herstellen na afloop van de besmettingsgolf, maar *discretionaire relance-initiatieven* die de vraag ondersteunen zijn allicht noodzakelijk om ervoor te zorgen dat de tijdelijk werklozen

voldoende snel geabsorbeerd worden door de arbeidsmarkt. Zonder dergelijke initiatieven dreigt er een hogere instroom van tijdelijk werklozen in de reguliere werkloosheid en een dergelijke toename kan structureel worden wanneer ze te lang aanhoudt. De natuurlijke werkloosheid volgt in dat geval het pad van de effectieve werkloosheid ten gevolge van *hysteresis-effecten* (Blanchard en Summer, 1986). Dit is geen louter theoretische problematiek voor België: Coenen et al. (2020) tonen dat voor bepaalde sectoren het gebruik van de tijdelijke werkloosheid in de zomer van 2020 persistent hoog blijft, hoewel de technische beperkingen en restrictieve gezondheidsmaatregelen erg beperkt zijn. Met name de industrie lijkt slechts traag te herstellen: in juni 2020 daalde de seizoensgezuiverde industriële productie-index van Statbel nog met 1,4% ten opzichte van voorgaande maand.

Coibion et al. (2020) stellen dat een krachtige beleidsrespons noodzakelijk zal zijn om een structurele toename in de werkloosheid te vermijden in de nasleep van de coronacrisis, waarbij fiscale stimulans en sterk expansief monetair beleid aangewezen zijn. Het Europese beleidsniveau lijkt zich bewust van deze risico's en Charles Michel, voorzitter van de Europese Raad, stelt hysteresis-effecten – waarbij *“individuen die langdurig werkloos zijn hun vaardigheden verliezen en ondernemingen tezamen met hun knowhow verdwijnen”* – te willen vermijden. Het blijft onduidelijk of lidstaten met sterk heterogene voorkeuren op budgettair vlak in staat zullen zijn om een gecoördineerde en daadkrachtige beleidsreactie te formuleren. Hoewel de Europese Raad een akkoord wist te vinden over een aangepaste versie van het ambitieuze relanceplan van de Europese Commissie, blijft de allocatie van de fondsen onzeker gezien het governance-mechanisme dat lidstaten het recht geeft om bezwaren te uiten wanneer andere lidstaten onvoldoende hervormingen koppelen aan de EU-fondsen. De ECB heeft van haar kant alvast duidelijk gemaakt de monetaire stimulus te zullen bieden die nodig is voor de facilitering van een snelle economische heropleving door de aankondiging van haar pandemic emergency purchase programme en de uitbreiding van dat programma tot 1,35 biljoen EUR in juni.

4. INTERACTIE MET BESTAANDE PROBLEMATIEKEN

De mondiale recessie doet niet enkel nieuwe problemen ontstaan, maar interageert ook met spanningsvelden die reeds voor de crisis bestonden en die (relatief) eigen zijn aan de Belgische economische context. Meer concreet worden vele uitdagingen nog omvangrijker en urgenter. Anderzijds leidt de toegenomen zichtbaarheid van deze problematieken mogelijks tot meer publieke belangstelling, wat de kans op een gepaste beleidsrespons verhoogt. In dit onderdeel spitsen we ons toe op vier maatschappelijke problematieken die door de coronacrisis op fundamentele wijze beïnvloed worden.

4.1. OVERHEIDSFINANCIËN

Het IMF verwacht dat de mondiale publieke schuld sterk zal toenemen, enerzijds wegens de scherpe afname in economische activiteit en bijgevolg de fiscale ontvangsten, anderzijds vanwege de budgettaire kost van de initiatieven die overheden wereldwijd nemen om mensen, jobs en ondernemingen te beschermen tijdens de crisis. De brutoschuldgraad – de totale overheidsschuld uitgedrukt als percentage van het bbp – neemt bovendien bijkomstig toe door de daling van de noemer van de breuk en

wordt op mondiaal vlak verwacht een historisch hoogtepunt van meer dan 101% van het wereld-bbp te bereiken in 2020-2021. De toename in de mondiale schuldgraad wordt geraamd op 18,7 procentpunten – sterker dan de hoogste jaarlijkse toename in de schuldgraad tijdens de financiële crisis die 10,5 procentpunten bedroeg – en overtreft het verwachte gemiddelde begrotingstekort van 14%. Het IMF verwacht een sterkere verslechtering in de overheidsfinanciën in de meest ontwikkelde economieën, onder meer wegens de krachtige fiscale respons in die landen, en de NBB voorspelt inderdaad een toename van de Belgische schuldgraad met 19,4 procentpunten in 2020, gevolgd door een stagnatie op een hoog niveau in de volgende jaren. De NBB waarschuwt dat – zelfs wanneer men uitgaat van normale groeiveaus vanaf 2022 – een primair deficit van 4% van het bbp ervoor zorgt dat het pad van de publieke schuldgraad stijgend wordt.

Baert et al. (2020) stellen dat deze zeer scherpe toename van de schuldgraad niet noodzakelijkerwijs zorgwekkend is en geen verdere budgettaire ontsporing in de toekomst impliceert. Ze wijzen erop dat zolang de interestvoet die de overheid betaalt op haar schuld lager is dan de nominale economische groei, de schulddynamiek op lange termijn zorgt voor een afname van de schuldgraad naar zijn pre-crisisniveau. De verklaring hiervoor is dat de draagkracht van de economie – de noemer van de schuldgraad – onder die veronderstelling sneller toeneemt dan de overheidsschuld. Deze gunstige schulddynamiek is volledig afhankelijk van de assumptie dat de rente lager blijft dan de som van reële groei en de inflatie, maar een dergelijk scenario lijkt wel zeer realistisch in het licht van de reeds aangekondigde crisisrespons van de ECB: de nominale rente op tienjarige Belgische obligaties werd in juni 2020 zelfs negatief. Opdat de overheidsschuld gunstig zou evolueren op lange termijn moet volgens de auteurs in de eerste plaats een volledig economisch herstel beoogd worden, waarin hysteresis-effecten vermeden worden. Enkel op die manier kan het hoge primair deficit, waar de NBB voor waarschuwt, vermeden worden. Stimulering van de vraagzijde van de economie wordt door de auteurs dan ook als essentieel beschouwd om de dreiging van een structurele verslechtering van de overheidsfinanciën – die gepaard zou gaan met de afname van het potentiële outputniveau – tegen te gaan. Ook Decoster (2020) is van oordeel dat discretionair handelen van de overheid dat de vraag stimuleert en in liquiditeitsnood verkerende ondernemingen ondersteunt essentieel is om een ontsporing van de overheidsschuld op lange termijn af te wenden, zelfs wanneer dit op korte termijn bijkomstige begrotingstekorten impliceert.

4.2. MAATSCHAPPELIJKE ONGELIJKHEID EN DE IMPACT VAN DE CRISIS OP HET BESCHIKBARE INKOMEN

Het is duidelijk dat de welvaartseffecten van de pandemische verspreiding van COVID-19 erg omvangrijk zijn. Glover et al. (2020) stellen dat de coronacrisis en de restricties op economische activiteit niet enkel de geaggregeerde welvaart beïnvloeden, maar ook met erg aanzienlijke distributie-effecten gepaard gaan. Ook de IAO waarschuwde op 18 maart 2020 reeds voor een *“disproportionele impact op bepaalde segmenten van de bevolking, wat kan leiden tot een toename in de ongelijkheid”*. Glover et al. (2020) vestigen de aandacht op het feit dat vooral ouderen voordeel halen uit verstrekende beperkingen zoals een totale lockdown, terwijl ze voor jongeren inkomens- en zelfs jobverlies betekenen. Dit is des te meer het geval omdat in recessies

jongeren vaak disproportioneel sterk getroffen worden door ontslagen en ook jongeren in België waren in april en mei oververtegenwoordigd bij de tijdelijk werklozen (Bell en Blanchflower, 2011 en WG SIC). Er bestaat dus een afweging tussen het vertragen van de verspreiding van het virus en het vrijwaren van economische activiteit. Individuen hebben verschillende voorkeuren wat die keuze betreft, afhankelijk van de sector waarin ze tewerkgesteld zijn, hun leeftijd en andere risicofactoren. Sinds de heropflakking van het virus halverwege juli tracht de overheid echter om het bestrijden van het virus meer te verzoenen met de economische activiteit en de afweging wordt minder nadrukkelijk.

Toch is leeftijd allicht niet de belangrijkste breuklijn om een ongelijke impact van de coronacrisis op te merken: Blundell et al. (2020) spreken van een interactie tussen de coronarecessie en de reeds bestaande ongelijkheden langsheen verschillende dimensies, waarvan leeftijd er slechts één is. In het bijzonder dreigt de globale armoede fors toe te nemen ten gevolge van de coronacrisis, in grote mate door de afwezigheid van inkomenssteun in landen met lage tot middellage inkomens. Laborde et al. (2020) stellen dat de gezondheids crisis en de wereldwijde recessie in 2020 meer dan 140 miljoen mensen in extreme armoede kan doen belanden, vooral inwoners van de minst ontwikkelde landen die niet de financiële slagkracht hebben om de inkomensschok voor de burgers op te vangen. Dit onderstreept het belang van de inkomensvervangende maatregelen voor werknemers en zelfstandigen die de Belgische overheid nam. Sumner et al. (2020) stellen dat een decennium van afname van de wereldwijde armoede dreigt te worden teruggedraaid, hoewel precieze cijfers afhankelijk zijn van de uiteindelijke grootte van de recessie en de gehanteerde armoedegrens. Corak (2020) geeft aan dat de sociale mobiliteit in de toekomst bovendien gehypothekeerd wordt door toedoen van de pandemie, onder meer omdat kinderen uit armere gezinnen allicht minder eenvoudig de transitie naar online onderwijs kunnen maken dan kinderen uit een meer geëerd gezin.

Er zijn indicaties dat de impact van de coronacrisis op de arbeidsmarkt ook sterke distributie-effecten inhoudt. Irlacher en Koch (2020) vinden aan de hand van Duitse enquêtedata bewijs dat jobs waarin telewerk mogelijk is, ook geassocieerd worden met hogere lonen. De loonpremie bedraagt meer dan 10%. De bevinding suggereert dat maatregelen die inkomensverlies van tijdelijk werklozen beperken essentieel zijn om de sociale ongelijkheid niet te sterk te laten toenemen, aangezien diegenen die door gezondheidsmaatregelen als *social distancing* gehinderd worden in de uitoefening van hun professionele activiteiten reeds voor de coronacrisis een lager inkomen hadden. Ook in België blijkt, uit EAK-data van 2018, dat werknemers met hogere inkomens veel vaker beroep kunnen doen op telewerk. Dit is in overeenstemming met de observatie dat in België lage inkomens oververtegenwoordigd zijn in de categorie tijdelijk werklozen. Laaggeschoolde werknemers voeren activiteiten uit die zich minder lenen tot telewerk en ook zij zijn oververtegenwoordigd in de tijdelijke werkloosheid in België. Het versoepelen van de toegang tot de tijdelijke werkloosheid lijkt dus essentieel om de inkomensongelijkheid tussen werknemers niet al te sterk te laten toenemen. Anderzijds worden diegenen in de meest precare arbeidsomstandigheden vaak onvoldoende bereikt door het regime van tijdelijke werkloosheid: werknemers met een contract van bepaalde duur kunnen allicht geen aanspraak maken op tijdelijke werkloosheid wanneer hun contract afloopt en ook zwartwerkers worden niet bereikt

door de inkomensvervangende maatregelen. Het stelsel van tijdelijke werkloosheid biedt bovendien zelfs voor wie ervan geniet slechts soelaas op de korte termijn en ook zij dreigen bij reorganisaties of faillissementen alsnog in de werkloosheid te belanden. Marchal et al. (2020) tonen tot slot nog aan dat zelfs voor de hoge inkomens de tijdelijke werkloosheid eenverdienersgezinnen onvoldoende beschermt, gezien het relatief lage plafond van de uitkering.

De initiële gevolgen duiden dus mogelijk reeds aan dat de ongelijkheid toeneemt ten gevolge van deze recessie. De observaties liggen in de lijn van bevindingen van Furceri et al. (2020), die stellen dat pandemieën de inkomensongelijkheid in nettotermen doorgaans verhogen (in de vorm van een hogere Gini-coëfficiënt) en dat de tewerkstelling van laaggeschoolden ernstiger getroffen wordt. Toch blijven de cijfers omtrent de impact op sociale ongelijkheid erg divers. Campello et al. (2020) tonen bijvoorbeeld aan dat nieuwe vacatures in de eerste 18 weken van 2020 in de VS sterker afnamen voor hoogopgeleiden dan voor laagopgeleiden en een dergelijke “*downskilling*” houdt dus eerder minder opportuniteiten in voor meer geprivilegieerde werklozen. Anderzijds bestaan er ook argumenten om te veronderstellen dat de wereldwijde pandemie tot een snellere automatisering van productieprocessen zal leiden (Coombs, 2020). Er is wetenschappelijk onderzoek dat aangeeft dat dit ongelijkheden in werkgelegenheid en verloning tussen hoog- en laaggeschoolden verhoogt (Cords en Prettner, 2018), hoewel de creatie van nieuwe types taken op lange termijn een toename in ongelijkheid kan tegenwerken (Acemoglu en Restrepo, 2018). Verder onderzoek is dus noodzakelijk om een eenduidige conclusie op het vlak van ongelijkheid te kunnen trekken.

4.3. VERGRIJZINGSKOSTEN

De Studiecommissie voor de Vergrijzing verwacht op middellange termijn een toename van de budgettaire kosten van de vergrijzing ten opzichte van eerdere vooruitzichten. Tussen 2019 en 2025 wordt deze kost geraamd met 1,7 procentpunt van het bbp te verhogen. De toename is voor het grootste deel te wijten aan de neerwaartse bijstelling van de verwachtingen omtrent het verloop van het bbp in die periode ten gevolge van de coronacrisis, waardoor het gewicht van de sociale uitgaven in het bbp toeneemt. De toename in de kost van de pensioenen en de gezondheidszorg is vrijwel volledig toe te schrijven aan dit ‘bbp-effect’, maar voor specifieke sociale kosten is er een toename in de uitgaven, bijvoorbeeld de opwaartse herziening van de uitgaven voor primaire ongeschiktheid. In de vooruitzichten van de Studiecommissie heeft de coronacrisis een veel beperktere impact op de vergrijzingskosten na 2025: meer dan drie vierde van de opwaartse herziening van 2,2 procentpunt voor de periode tussen 2019 en 2070 vloeit voort uit de toename van de kosten tussen 2019 en 2025. De coronacrisis heeft de uitdagingen die de vergrijzing op budgettair vlak veroorzaakt dus op relatief korte termijn verhoogd en de nood aan structurele oplossingen is urgenter geworden. Het armoederisico bij gepensioneerden wordt wel verwacht op de middellange termijn terug te vallen. De armoeddrempel – berekend als 60% van het nationaal mediaan equivalent beschikbaar inkomen – neemt immers af door de verwachte terugval in arbeidsinkomens en de verwachte toename in de werkloosheid, terwijl bestaande pensioenen ongewijzigd blijven.

4.4. GENDERONGELIJKHEID

Vrouwen werden door de IAO geïdentificeerd als een groep die in het bijzonder kwetsbaar is voor de economische gevolgen van de gezondheids crisis. Hoewel de mortaliteit van het virus bij vrouwen lager lijkt te zijn (Jin et al., 2020), zijn er indicaties dat vrouwen gemiddeld harder getroffen worden door de economische gevolgen van het coronavirus: dit is in eerste instantie het resultaat van hun oververtegenwoordiging in de sterkst getroffen sectoren en in de zorgsector. Het loonkloofrapport van 2019 toont aan dat België reeds gekenmerkt werd door een ongelijke arbeidssituatie, althans op het vlak van verloning: de brutolonen waren in 2017 gemiddeld 9,6% hoger voor mannen dan voor vrouwen, wanneer er gecorrigeerd werd voor arbeidsduur. Zonder een dergelijke correctie was de loonkloof groter, namelijk 23,7%, wegens het gemiddeld lagere aantal gepresteerde uren van vrouwen. Voor België zou de coronacrisis dus een toename in de genderongelijkheid kunnen impliceren.

Meer genuanceerd stellen Alon et al. (2020) dat de economische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen op korte termijn toeneemt ten gevolge van de pandemie, maar dat de effecten op lange termijn minder eenduidig zijn. De cyclische volatiliteit van tewerkstelling van vrouwen is normaliter lager dan die van mannen, door hun beperktere tewerkstelling in sterk conjunctuurgevoelige sectoren, zoals de bouwsector en hun oververtegenwoordiging in de minder cyclische dienstensector (Doepke en Tertilt, 2016). Alon et al. (2020) stellen dat er redenen zijn om aan te nemen dat de tewerkstellingseffecten van de coronacrisis hiervan zullen afwijken aangezien vrouwen niet vaker dan mannen in sectoren werken die geschikt zijn voor telewerk of in sectoren die als 'kritiek' worden beschouwd en die dus een beperktere terugval van activiteit ervaren. In België blijkt ook effectief dat telewerk minder courant is voor vrouwen, wegens de eigenschappen van de sectoren waarin ze tewerkgesteld zijn (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, 2020). In augustus 2020 vonden Alon et al. (2020) bovendien hun eerdere hypothese bevestigd: in de VS is vrouwelijke tewerkstelling meer teruggevallen dan mannelijke ten gevolge van de coronacrisis. De oververtegenwoordiging van vrouwen in diensten die nauw contact impliceren (zoals de horecasector) wordt eveneens als verklarende factor geduid.

Op korte termijn leidt het sluiten van de scholen en de onmogelijkheid van opvang door de grootouders wegens gezondheidsoverwegingen bovendien tot de noodzaak om kinderen thuis op te vangen. Deze toegenomen behoefte aan kinderopvang zorgt er mogelijk voor dat vrouwen meer moeten thuisblijven wegens de bestaande genderverdeling van huishoudelijke arbeid (Alon et al., 2020). Deze veronderstelde effecten op korte termijn lijken bevestigd te worden, althans voor de EU: Eurostat-data tonen aan dat de daling van het aantal gewerkte uren in het eerste kwartaal van 2020 ten opzichte van het laatste kwartaal van 2019 sterker was bij vrouwen (5,2% ten opzichte van 4,9% bij mannen), ondanks sterke heterogeniteit tussen lidstaten. Voor België was het verschil nog markanter: het aantal gewerkte uren nam voor mannen af met 1,5% (ten opzichte van het 4de kwartaal van 2019), voor vrouwen met 4,4%. In het eerste kwartaal van 2020 was ook absentieïsme op het werk hoger bij vrouwen dan bij mannen. Anderzijds merken Coenen et al. (2020) dan weer een oververtegenwoordiging van mannen op onder de tijdelijk werklozen in België in april, mei en juni van 2020.

Op lange termijn zien Alon et al. (2020) redenen om een afname in de genderongelijkheid te veronderstellen. Sociale normen omtrent de taakverdeling tussen de genders binnen het huishouden zouden kunnen wijzigen ten gevolge van de grotere verantwoordelijkheid die mannen kunnen opnemen in het grootbrengen van de kinderen ten gevolge van de lockdown of de mogelijkheid van telewerk. Anderzijds lijkt de kans reëel dat werkgevers die geïnvesteerd hebben in technologie die telewerk mogelijk maakt, na de gezondheids crisis niet opnieuw volledig overschakelen naar klassieke vormen van werkgelegenheid. Een dergelijke flexibilisering van de werkomgeving maakt werkzaamheid meer compatibel met het opvoeden van de kroost en zou betekenen dat vrouwen – die nu het merendeel van het huishoudelijke werk verrichten – eenvoudiger professioneel actief kunnen worden. Het gebrek aan flexibiliteit in arbeidsregelingen werd door Goldin (2010) immers geïdentificeerd als een belangrijke oorzaak van de *gender pay gap*. Ook Blaskó et al. (2020) stellen dat de combinatie van grotere mannelijke verantwoordelijkheid in het huishouden en flexibilisering van de arbeidsregeling mogelijk op lange termijn gendernormen kan doen vervagen en tot een meer gelijke verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid kan leiden. De auteurs zien een essentiële rol weggelegd voor het beleidsniveau om dit potentieel te benutten.

5. CONCLUSIE EN AANDACHTSPUNTEN VOOR HET BELEID

De uitbraak van het SARS-CoV-2-virus heeft overheden wereldwijd aangezet om erg verregaande maatregelen te nemen met het oog op het vrijwaren van de volksgezondheid. Ook in België werden grote delen van het maatschappelijke functioneren opgeschort en ook de impact op de economie was navenant. Hoewel de precieze schade nog onduidelijk blijft, bestaat er grote consensus omtrent de omvang van de initiële schok. Enkel door het inschakelen van erg verstrekkende maatregelen, zoals de versoepelde toegang tot de tijdelijke werkloosheid, wist België te vermijden dat de scherpe afname van activiteit tot een proportionele – en dus massale – ontslaggolf leidde. Er was ook financiële steun voor getroffen ondernemers om faillissementen van intrinsiek rendabele ondernemingen te vermijden.

Zolang er geen vaccin bestaat tegen het virus kan er allicht ook geen sprake zijn van een volledige terugkeer naar de pre-crisissituatie. Toch zijn er redenen tot optimisme: de overheid nam in de zomer van 2020 haar toevlucht tot gezondheidsmaatregelen die de economische activiteit minder belemmeren en op die wijze werd de historisch sterke terugval van het voorjaar afgewend. Om een V-vormig economisch herstel zoveel mogelijk kans op slagen te geven is een doortastend relancebeleid onontbeerlijk; het louter ontdekken van een vaccin op zich is hiertoe onvoldoende. Een vaccin zou de restricties in de productie opheffen en het potentiële outputniveau zou zich herstellen, maar vervolgens lijkt het daadkrachtig stimuleren van de gegagreerde vraag van overheidswege noodzakelijk om de laagconjunctuur te bestrijden. Wanneer deze budgettaire stimulans onvoldoende snel zou zijn of onvoldoende groot in omvang, dreigt bovendien permanente schade aan het productiepotentieel van onze economie, in de vorm van hysteresis-effecten. Ook bij krachtig budgettair optreden is het niet uitgesloten dat het herstel op lange termijn onvolledig is: ondanks de overheidssteun is het waarschijnlijk dat bepaalde levensvatbare ondernemingen hun activiteiten moeten terugschroeven, met name in zwaar getroffen sectoren zoals de industrie, de horeca en

de cultuursector. Vandaar is het van belang een krachtig relancebeleid te voeren dat zich richt op de sectoren met het grootste groeipotentieel, niet alleen in termen van productie maar ook van werkgelegenheid, met name ook voor de groepen die zich nu meer in de marge van de arbeidsmarkt situeren. Met het oog op het minimaliseren van die schade is het beperken van de duur van de recessie echter primordiaal: naast het relancebeleid van de overheid zal ook de evolutie van de internationale omgeving hierbij een belangrijke determinant zijn, gezien de openheid van de Belgische economie. Tot slot dienen we ons ook bewust te zijn van de reële distributie-effecten die de crisis teweegbrengt tussen generaties, inkomensklassen en genders, en moeten we streven naar het verminderen van ongelijkheden op deze vlakken. Vooraleerst is op dat vlak echter verder onderzoek nodig dat toestaat om eenduidige conclusies te trekken omtrent de omvang en de richting van de herverdeling die de coronacrisis teweegbracht.

BIBLIOGRAFIE

Acemoglu, D. en Restrepo, P., The race between man and machine: Implications of technology for growth, factor shares, and employment, *American Economic Review*, nr. 108, pp. 1.488-1.542, 2020.

Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. en Tertilt, M., *The impact of COVID-19 on gender equality*, National Bureau of Economic Research, 2020.

Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. en Tertilt, M., *This Time It's Different: The Role of Women's Employment in a Pandemic Recession*, National Bureau of Economic Research, 2020.

Angelini, E., Damjanović, M., Darracq Pariès, M. en Zimic, S., A primer on the macroeconomic implications of the Covid-19 pandemic, *ECB Working Paper Series*, 2020.

Balleer, A., Gehrke, B., Lechthaler, W. en Merkl, C., Does short-time work save jobs? A business cycle analysis, *European Economic Review*, nr. 84, pp. 99-122, 2016.

Baert, S., Cockx, B., Heylen, F. en Peersman G., Economisch beleid in tijden van Corona: een kwestie van de juiste uitgaven te doen, *Gentse Economische Inzichten*, Gent, 2020.

Bell, D. N. en Blanchflower, D. G., Young people and the Great Recession, *Oxford Review of Economic Policy*, pp. 241-267, 2020.

Bénassy-Quéré, A., Marimon R., Pisani-Ferry, J., Reichlin, L., Schoenmaker, D. en Weder di Mauro, B., *COVID-19: Europe needs a catastrophe relief plan*, 2020.

Bevers, T., Burnel, V., Coenen, A., Gilbert, V. en Jacobs, A., The end of the world as we know it? De impact van de COVID-19 uitbraak op de Belgische arbeidsmarkt, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 2020.

Blanchard, O. J. en Summers, L. H., Hysteresis and the European unemployment problem, *NBER macroeconomics annual*, pp. 15-78, 2020.

Blaskó, Z., Papadimitriou, E. en Manca, A. R., *How will the COVID-19 crisis affect existing gender divides in Europe*, Science for Policy reports by the Joint Research Centre, 2020.

Blundell, R., Costa Dias, M., Joyce, R. en Xu, X., COVID-19 and Inequalities, *Fiscal Studies*, nr. 41, pp. 291-319, 2020.

Campello, M., Kankanhalli, G. en Muthukrishnan, P., *Corporate hiring under covid-19: Labor market concentration, downskilling, and income inequality*, National Bureau of Economic Research, 2020.

Charles, M., *Climate transition, transformation and convergence: Europe's path towards robust resilience*, 2020.

Chetty, R., Friedman, J. N., Hendren, N. en Stepner, M., *How did covid-19 and stabilization policies affect spending and employment? A new real-time economic tracker based on private sector*, National Bureau of Economic Research, 2020.

Coombs, C., Will COVID-19 be the tipping point for the intelligent automation of work? A review of the debate and implications for research, *International Journal of Information Management*, 2020.

Corak, M., *The COVID-19 pandemic is a threat to social mobility, as children in disadvantaged families will face more challenges in adulthood*, 2020.

Decoster, A., Hoe fel besmet COVID-19 onze overheidsfinanciën?, *Leuvense Economische Standpunten*, Leuven, 2020.

Doepke, M. en Tertilt, M., Families in Macroeconomics, Chapter 23 van *Handbook of Macroeconomics*, Noord-Holland, 2016.

Eurofound, *Can short-time working save jobs during the COVID-19 crisis?*, Dublin, 2020.

Europese Commissie, *Coronavirus: the Commission mobilises all of its resources to protect lives and livelihoods*, Brussel, 2020.

Europese Commissie, EU long-term budget 2021-2027: Commission Proposal May 2020, Brussel, 2020.

Europese Commissie, European Economic Forecast Summer 2020, *European Economy Institutional Papers*, 2020.

Europese Raad, *Final Conclusions of the Special meeting of the European Council (17-21 July 2020)*, Brussel, 2020.

Furceri, D., Loungani, P. en Ostry, J. D., *How Pandemics Leave the Poor Even Farther Behind*, IMF Blog, 2020.

Glover, A., Heathcote, J., Krueger, D. en Ríos-Rull, J. V., *Health versus wealth: On the distributional effects of controlling a pandemic*, National Bureau of Economic Research, 2020.

Goldin, C., How to achieve gender equality, *The Milken Institute Review*, pp. 24-33, 2015.

Hoge Raad voor de Werkgelegenheid, *Stand van Zaken op de Arbeidsmarkt in België en in de Gewesten in de Context van COVID-19*, Brussel, 2020.

Hijzen, A. en Martin, S., The role of short-time work schemes during the global financial crisis and early recovery: a cross-country analysis, *IZA Journal of Labor Policy*, 2013.

Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, *De loonkloof tussen vrouwen en mannen*, Anderlecht, 2020.

Instituut voor de Nationale rekeningen en Federaal Planbureau, *De Belgische economie zou in 2020 krimpen met 10,6 % en zich in 2021 gedeeltelijk herstellen met een groei van 8,2%*, Brussel, 2020.

Internationale Arbeidsorganisatie, *ILO Monitor 1st Edition COVID-19 and the world of work: Impact and policy responses*, Genève, 2020.

Internationale Arbeidsorganisatie, *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fifth edition*, Genève, 2020.

Internationaal Monetair Fonds, *World Economic Outlook Update June 2020*, Washington D.C., 2020.

Irlacher, M. en Koch, M., Working from home, wages, and regional inequality in the light of Covid-19, *CESifo Working Paper Series*, 2020.

Jin, J. M. et al., Gender differences in patients with COVID-19: Focus on severity and mortality, *Frontiers in Public Health*, nr. 8, artikel 152, 2020.

Laborde, D., Martin, W. en Vos, R., *Poverty and food insecurity could grow dramatically as COVID-19 spreads*, 2020.

Marchal, S., Penne, T. en Storms, B., *De doeltreffendheid van ons sociaal vangnet in coronatijden*, Corona Onderzoeksconsortium voor Inkomensverdeling en Sociale Effecten, 2020.

Nationale Bank van België, *Business Cycle Monitor June 2020*, Brussel, 2020.

Nationale Bank van België, *Economic Review June 2020*, Brussel, 2020.

Nationale Bank van België, *Economic projections for Belgium – Spring 2020*, Brussel, 2020.

Nationale Bank van België, *Economische impact van de gezondheids crisis 'Covid-19': een scenario*, Brussel, 2020.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, *OECD Employment Outlook 2020: Worker Security and the COVID-19 Crisis*, Parijs, 2020.

Raad van de Europese Unie, *Verklaring van de EU-ministers van Financiën over het stabiliteits- en groeipact in het licht van de COVID-19-crisis*, Brussel, 2020.

Saez, E. en Zucman, G., *Jobs Aren't Being Destroyed This Fast Elsewhere. Why Is That?*, 2020.

Studiecommissie voor de vergrijzing, *Jaarlijks verslag*, Brussel, 2020.

Sumner, A., Hoy, C. en Ortiz-Juarez, E., Estimates of the Impact of COVID-19 on Global Poverty. *UNU-WIDER Working Papers*, 2020.

INHOUDSTAFEL

MACRO-ECONOMISCHE IMPACT VAN DE UITBRAAK VAN HET CORONAVIRUS: RECESSIE, HERSTEL EN BLIJVENDE SCHADE

1.	INLEIDING	21
2.	HISTORISCH STERKE TERUGVAL IN ECONOMISCHE ACTIVITEIT	21
2.1.	INTERNATIONALE OMGEVING	21
2.2.	BELGIE	23
2.3.	ECONOMISCHE IMPACT VAN VERSCHILLENDE CORONAMAATREGELEN	25
3.	IMPACT OP DE ARBEIDSMARKT	26
3.1.	STAND VAN ZAKEN	26
3.2.	TOEKOMSTIGE EVOLUTIE	27
4.	INTERACTIE MET BESTAANDE PROBLEMATIEKEN	28
4.1.	OVERHEIDSFINANCIEN	28
4.2.	MAATSCHAPPELIJKE ONGELIJKHEID EN DE IMPACT VAN DE CRISIS OP HET BESCHIKBARE INKOMEN	29
4.3.	VERGRIJZINGSKOSTEN	31
4.4.	GENDERONGELIJKHEID	32
5.	CONCLUSIE EN AANDACHTSPUNTEN VOOR HET BELEID	33
	BIBLIOGRAFIE	35